

Boekbesprekingen

J. H. Boonman & W. A. M. Kok, *Kennis verwerven uit teksten*. Onderzoek naar factoren die van invloed zijn op het verwerven van kennis uit teksten door leerlingen van de achtste groep van de basisschool. Dissertatie. R.U., Utrecht, 1986, 324 p., VOU Vakgroep Onderwijskunde Utrecht.

In deze dissertatie wordt verslag gedaan van een aantal onderzoeken naar het verwerven van kennis uit teksten door leerlingen van groep 8 van de basisschool. Aanleiding tot deze studie is het feit dat leerlingen in het begin van het voortgezet onderwijs veel problemen ondervinden bij het zelfstandig bestuderen van teksten.

De dissertatie bestaat uit twee delen. In *deel I* wordt eerst een beschrijvend gegeven van theorieën op het gebied van kennisrepresentatie en -verwerving. De schema-theorieën alsook de veelbelovende informatieverwerkingstheorie van J. R. Anderson worden helder beschreven. Daarna komen verschillende leesmodellen aan de orde, waarbij uitvoerig wordt ingegaan op het model van Van Dijk en Kintsch. De beschrijving van deze theorieën en modellen mondt uit in een model van studierend lezen. Dit model dat nog weinig is uitgewerkt, vormt voor de auteurs de basis voor het verdere onderzoek.

Vervolgens worden de zes meest bekende studietechnieken (herlezen, onderstrepen, aantekeningen maken, samenvatten, schema's maken, en vragen formuleren en beantwoorden) beschreven en aan de hand van empirisch onderzoek beoordeeld. Uit dit informatieve overzicht blijkt hoe weinig er eigenlijk bekend is omtrent het effect van deze technieken. Duidelijk is in ieder geval dat het effect voor een groot deel afhankelijk is van training in het gebruik van deze technieken.

Ten slotte komt de praktijk van het onderwijs in studierend lezen uitvoerig aan de orde. Twee formele studiemethoden n.l. de SQ3R-methode van Robinson en de meer recente methode van Dansereau worden uitgebreid besproken en bekritiseerd vanwege o.a. het ontbreken van overall-effecten. Ook is er van een systematische opbouw van het studierend lezen in de basisschool geen sprake. Dit blijkt uit de door de auteurs uitgevoerde analyse van een groot aantal lees- en taalmethoden.

Deel 1 van de dissertatie wordt afgesloten met een beschrijving van de opbouw en evaluatie van de experimentele leergang 'Lezen om te weten'. Uit

deze beschrijving blijkt dat de auteurs moeite hebben om de eerder ontwikkelde leergang goed te laten aansluiten bij het theoretisch kader. Uit het evaluatie-onderzoek blijkt dat de leergang een significant overall-effect heeft. Dit effect kan echter moeilijk op zijn merites worden beoordeeld, omdat belangrijke gegevens over de gekozen en ontwikkelde instrumenten ontbreken.

In *Deel II* wordt verslag gedaan van het empirisch onderzoek naar factoren die van invloed zijn op het verwerven van kennis uit teksten. Dit deel begint met een beschrijving en verantwoording van de onderzoeksinstrumenten die ten behoeve van de drie deelonderzoeken zijn geselecteerd en ontwikkeld. Hoewel de onderzoekers veel zorg en aandacht hebben besteed aan de ontwikkeling en selectie van de meetinstrumenten, zijn enkele kritische opmerkingen noodzakelijk. In de eerste plaats worden er geen intercodeur-betrouwbaarheden vermeld bij de toetsen voor het meten van de verworven kennis en worden er geen consequenties getrokken uit de matige of lage alpha-coëfficiënten van sommige ontwikkelde meetinstrumenten. In de tweede plaats is het opmerkelijk dat de toets Verbale Redeneervaardigheid uit twee factoren is samengesteld, terwijl de uitgevoerde factoranalyse duidelijk in de richting van één factor wijst. In de derde plaats is het verwonderlijk dat de Standard Progressive Matrices van Raven een test voor algemene redeneervaardigheid of algemene intelligentie wordt genoemd, terwijl uit onderzoek bekend is dat deze test non-verbale of ruimtelijke intelligentie meet. Men kan zich trouwens de vraag stellen of de term redeneervaardigheid wel zo goed gekozen is, wanneer bijna steeds het denken zelf bedoeld wordt.

Uit de beschrijving van de drie deelonderzoeken blijkt dat deze zorgvuldig zijn opgezet, uitgevoerd en geanalyseerd. De resultaten, die voor een deel teleurstellend zijn, worden objectief en helder beschreven. In het *eerste* deelonderzoek is nagegaan (a) welke invloed algemene en verbale redeneervaardigheid en algemene en specifieke kennis hebben op de verworven kennis en (b) welke invloed de opdracht tot lezen in vergelijking met de opdracht tot studeren heeft. Uit dit onderzoek blijkt dat de verbale redeneervaardigheid vrijwel uitsluitend invloed heeft op de verworven kennis en dat de twee opdrachten geen verschil in verworven kennis veroorzaken.

In het *tweede* deelonderzoek is onderzocht (a) of training in het maken van schema's en in het formuleren en beantwoorden van vragen effect heeft op de verwerking van teksten en (b) of het effect van deze trainingen mede afhankelijk is van de kennis en de

redeneervaardigheid van de leerlingen. Uit dit onderzoek blijkt dat training in het maken van schema's tot gevolg heeft dat leerlingen bij het bestuderen van een tekst meer bruikbare en duurzame kennis verwerven. De omvang en de structuur van de kennis worden echter niet beïnvloed. Training in het formuleren en beantwoorden van vragen blijkt geen effect te hebben op de verworven kennis. Verder blijkt dat het effect van deze twee trainingen nauwelijks afhankelijk is van verschillen in kennis en redeneervaardigheid van de leerlingen.

In het *derde* deelonderzoek is nagegaan (a) welke handelingen en activiteiten leerlingen verrichten bij het verwerken van een tekst en (b) welke relatie er bestaat tussen deze handelingen en activiteiten en de kennis, redeneervaardigheid of het wel of niet getraind zijn in bepaalde studietechnieken. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de methode van retrospectieve verbale rapportage. Uit het onderzoek blijkt dat de betreffende leerlingen er primair op gericht zijn de informatie in de tekst zo letterlijk mogelijk op te nemen, zonder op deze informatie veel bewerkingen uit te voeren. Verschillen in kennis, redeneervaardigheid of wel of niet getraind zijn, zijn daarbij nauwelijks van invloed.

De dissertatie wordt afgesloten met een hoofdstuk waarin de resultaten van het onderzoek in verband worden gebracht met de theorie van het tekstverwerken en met de praktijk van het onderwijs in studierend lezen.

De gehele studie overziende komen wij tot de conclusie dat de beide onderzoekers er in geslaagd zijn om op een heldere en voor een groot deel ook verantwoorde wijze verslag te doen van de theoretische achtergrond, de opzet, uitvoering en resultaten van hun omvattend onderzoek.

C. A. J. Aarnoutse

R. Lubbers, *Opvoeden tussen gisteren en morgen*. Terreinverkenning. Dekker & Van de Vegt, Nijmegen, 1985, 229 pag., f47,50, ISBN 90 255 9915.

Met dit boek wil Lubbers vanuit de opvoedingswetenschappen een terreinverkenning bieden voor ouders en andere opvoeders van de fundamentele van de opvoeding tussen gisteren en morgen, dat wil zeggen: nu. Gezien die doelstelling is de allereerste zin van het boek op z'n minst misleidend: 'Dit boek betreft niet de theorie maar de praktijk der opvoeding'. Want om de praktijk van de opvoeding van Pais, waarmee het kind en de jeugdige maar ook het menszijn als zodanig wordt aangeduid, inzichtelijk te kunnen maken, biedt de auteur ons een hermeneutische descriptie en interpretatie van een aantal belangrijke aspecten van het opvoedings- en ont-

wikkelingsproces van Pais. Theorie dus. Voor de opvoeders kan op deze wijze een achtergrond geboden worden voor het denken over en het goed begrijpen van de opvoeding. En juist dit begrijpen acht Lubbers in de opvoeding van uitermate groot belang.

In het midden van het boek gekomen (pag. 99, 100, 101) wordt de structuur ervan pas goed duidelijk. 'Het gaat in de opvoeding om de levende cultuur, de historische werkelijkheid, zoals die kinderen in de levende mensen tegemoet treedt' (pag. 99). Die menselijke cultuurwereld of historische werkelijkheid is door de mensen zelf voortgebracht. De mens is producent van z'n eigen wereld. Het eerste van de vier hoofdstukken heeft dan ook als titel 'De creatie van de werkelijkheid'. De wereld van Pais wordt hierin geschetst als een complex van verschillende deelverzamelingen, van personale, interpersonale en wetenschappelijke zingevingen. Slechts van een klein gedeelte van deze zingevingen is het kind zich bewust. Naast een persoonlijk onbewuste is er daarom ook zoets als een interpersoonlijk en wetenschappelijk onbewuste. Opvoeding helpt Pais weet te krijgen van wat er in de wereld gebeurt zodat begrip en acceptatie van de omstandigheden mogelijk wordt. Aan de kant van de opvoeders veronderstelt dat een adequaat niveau van kennis. Daarnaast is het nodig dat er een zodanige betrekking ontstaat tussen opvoeders en kind dat zij hun werkelijkheid met hem kunnen delen, maar ook andersom.

Hoofdstuk twee 'De verwoording van de werkelijkheid' gaat hierover. Het culturele erfgoed moet voor het kind toegankelijk en expliciet gemaakt worden. Het moet binnen semantische kaders opgenomen worden. In de opvoeding blijven de opvoeders (ouders, leerkrachten) altijd gebonden aan hun eigen visie. Ze leiden de kinderen een wereld binnen, doen een wereldaanbod dat op hun eigen ervaringen is gebaseerd en worden deelnemer aan een kinderleven. Kinderen moeten evenwel ook tot 'deelgeven' in staat zijn. Als er geen begrip ontstaat in de betrekking tussen opvoeders en kind dan kan specialistische hulp geboden zijn om het subjectieve begrip van de opvoeders te *completeren* met het pedagogisch-hermeneutisch begrijpen van de specialisten.

Na de creatie en de verwoording van de werkelijkheid komt in hoofdstuk drie 'De bewerking van de werkelijkheid' aan bod. De stoffelijke cultuurwereld waarin mensen leven is door arbeid, door bewerking van velen ontstaan. Mensen, dieren en dingen werden in cultuur ontwikkeld en kregen daar hun inhoud en vorm. Die bewerking kan ook een vervolg krijgen in de zin van verandering van de cultuurwereld. De relatie die Pais legt met de cultuurwereld loopt via de opvoeders die de kinderen in een persoonlijke betrekking hun eigen omgangs- en ervaringswijze met deze bewerkte werkelijkheid aanbieden. Alleen vanuit deze persoonlijke betrekkingen kunnen opvoeders kinderen begrijpen en kan het

hen duidelijk worden wat de pluriforme cultuurwerkelijkheid voor hen betekent. Opvoeding is overdracht en vertaling van cultuur naar kinderen. In de pluriforme werkelijkheid brengen opvoeders structuur in het leven van het kind.

De titel van het laatste hoofdstuk luidt: 'De verwerking van de werkelijkheid'. Het cultuuraanbod van de opvoeders moet namelijk de verwerkingsmogelijkheden van de kinderen niet te boven gaan. Ze moeten de werkelijkheid tot een zinvol geheel voor zichzelf kunnen maken, samen met anderen hun weg in de cultuurwereld kunnen vinden. De door de opvoeders aangeboden structuren moeten verwerkt worden en dit leidt tot potentie, dat wil zeggen het vermogen het leven naar eigen bedoelingen in te richten. Opvoeders zijn gidsen totdat de kinderen zelf hun eigen weg kunnen gaan.

Lubbers heeft een goed leesbaar boek beschreven met veel praktische voorbeelden uit met name de klinische praktijk dat de beoogde doelgroep, studenten in de sociale wetenschappen en HBO-studenten, zeker zal bereiken. Een nadeel vind ik de lengte van het boek en daarbij gevoegd de losse structuur ervan. Pas halverwege krijgt de lezer goed zicht op de structuur van het boek en dan blijkt ook

dat de schrijver nogal nonchalant met z'n eigen structurering omspringt. Bij een consequente uitwerking van die structuur zou de tekst mijns inziens aanmerkelijk korter kunnen uitvallen en dat zou in dit geval een pluspunt zijn. Problematisch vind ik ook de vijf-en-twintig pagina's noten waarin meer theoretische kwesties aan de orde komen en de schrijver ons deelgenoot maakt van zijn belezenheid. Ze laten zich nu eigenlijk het beste los naast de tekst lezen daarmee blijft het notenapparaat en 'Fremdkörper' in dit boek.

In de 'Inleiding' kondigt Lubbers aan dat er naast deze hermeneutische terreinverkenning mogelijkwijs nog twee boeken zullen volgen, één over de voetangels en klemmen in de opvoeding (die overigens ook al uitvoerig in dit boek ter sprake gebracht worden) en een ander over concrete opvoedingssituaties van deze tijd. Misschien is het een goede suggestie aan de auteur ook aan een vierde boek te denken: een doorwrocht theoretisch boek waarvoor nu in het notenapparaat van dit boek al een stevige basis is gelegd.

S. Miedema

PAOS 1988

Het programma 1988 van het Postacademisch Onderwijs Sociale Wetenschappen is verschenen. Het bevat korte aankondigingen van meer dan 30 cursussen op het gebied van de psychologie, pedagogie, psychotherapie, diagnostiek, ontwikkeling en onderwijs. Van elke cursus is aangegeven: de doelgroep, inhoud, cursusleiding, tijd, plaats en kosten.

De brochure is gratis verkrijgbaar bij: PAOS, Postbus 325, 2300 AH Leiden, tel. 071-278027.

Studiedag NVO

Op donderdag 18 februari 1988 organiseert de sectie Wijsgerige en Historische Pedagogiek van de Nederlandse vereniging van pedagogen, onderwijskundigen en andragologen een conferentie in Hotel Smits, Vredenburg 14 te Utrecht, over het onderwerp: Kwalitatieve en kwantitatieve methoden van pedagogisch onderzoek. Wetenschapstheoretische, methodologische en methodische aspecten zullen aan de hand van concreet onderzoek nader worden belicht.

Nader inlichtingen zijn te verkrijgen bij het Bureau van de NVO, Korte Elisabethstraat 11, 3511 JG Utrecht.

Inhoud andere tijdschriften

Pedagogisch Tijdschrift
12e jaargang, nr. 5, 1987

Motivatie en demotivatie in het onderwijs

Motivatie op school: een theoretische benadering, door W. Lens

Leerlingperspectieven, door M. Matthijssen
Een 'succesvol' onderzoek over 'Stress op de middelbare school'. Bespreking van T. Compennolle: Stress op de middelbare school. Een literatuuroverzicht van het stress-onderzoek en een onderzoek naar stressoren en stressresponsen bij leerlingen in het Vlaams middelbaar onderwijs, door J. van Damme

Ontvangen boeken

Beishuizen, M. & D. de Jong, *Rekenonderwijs en computer*. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1987, f28,50.

Eerde, D. van & A.C. Vuurmans, *Psychologie in het reken/wiskunde-onderwijs*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1987, f24,90.

Holt, M., *Judgement, planning and educational change*. Paul Chapman Publishing Ltd., London, 1987, £7.95.

Liefveld-Theunissen, H. M. R., *Observeren door opvoeders*. Een instrument om probleemgedrag van kinderen te analyseren. Acco, Amersfoort/Leuven, 1987, f36,-.

In de periode van 1 juli 1987 tot 1 januari 1988 werd redactionele medewerking verleend door:

D. B. Baarda (R.U. Utrecht)
D. J. Bos (S.C.O. Amsterdam)
J. C. van Bruggen (S.L.O. Enschede)
H. Dekkers (I.T.S. Nijmegen)
H. Drop (Voorschoten)
F. Goffree (U.v.A. Amsterdam)
J. M. A. Hermans (Medisch Kleuterdagverblijf, Maastricht)
B. Hövels (I.T.S. Nijmegen)

L. F. W. de Klerk (K.U.B. Tilburg)
A. M. J. Kloosterman (K.P.C. 's-Hertogenbosch)
E. C. H. Marx (R.U. Leiden)
J. M. van Meel (K.U.B. Tilburg)
J. Teunissen (R.U. Utrecht)
R. van der Vegt (K.U. Nijmegen)
O. Wiegman (U.T. Enschede)